

Leren lezen om te leren spreken

Stimulatie van spraak- en taalontwikkeling bij kinderen met Downsyndroom

Jettie Buma, Maria Beesems

Kinderen met het syndroom van Down hebben, naast een verstandelijke handicap, vaak een stoornis in de spraak- en taalontwikkeling. Het op zeer jonge leeftijd leren lezen is een methode die wordt gebruikt om de spraak- en taalontwikkeling te stimuleren.

In de vakliteratuur buiten Nederland is er sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw discussie over de problematiek van de spraak- en taalontwikkeling bij Downsyndroom en de bijbehorende behandelmethodes. Deze discussie heeft in Nederland tot nu toe weinig aandacht van professionals gekregen. Twee elementen uit deze discussie zullen in dit artikel besproken worden.

Als eerste valt op dat in de internationale literatuur de spraak- en taalontwikkeling bij Downsyndroom steeds vaker wordt beschreven als disharmonisch, dat wil zeggen dat de spraak-taalproductie van het kind ver achterblijft bij het taalbegrip. Verder blijkt dat leren lezen een succesvol middel is om de spraak- en taalontwikkeling te verbeteren, en wel vanaf ongeveer driejari-

ge leeftijd en soms zelfs voordat het kind spreekt.

De literatuur over de spraak-taalontwikkeling bij Downsyndroom en het vroege leren lezen dateert van ongeveer 1980 met als een van de eerste auteurs de Australische psychologe Moira Pieters (Macquarie Universiteit, Nothryde, Australië) en als voornaamste auteur Prof. Dr Sue Buckley, hoogleraar psychologie aan de universiteit van Portsmouth, in Engeland. In de Verenigde Staten kan Patricia Oelwein genoemd worden, in Duitsland de logopediste Etta Wilken. In Nederland heeft vooral de oudervereniging Stichting Down Syndroom (SDS) veel werk verzet om deze aanpak onder de aandacht te brengen.

De spraak- en taalontwikkeling bij Downsyndroom

Bij Downsyndroom is er sprake van een verstandelijke handicap met als gevolg een achterblijvende ontwikkeling in alle ontwikkelingsdomeinen, waarbij de spraak- en taalontwikkeling het meest is aangedaan (De Graaf, 1999).

Het is in de logopedie tot nu toe gebruikelijk om de spraak- en taalontwikkeling te beschrijven in termen van een spraak-taalachterstand, waarbij zowel het taalbegrip als de productie ingebed zijn in de mentale retardatie (Kortenoever, 1990). De gedachte achter deze beschrijving is dat de achterstand in zowel het taalbegrip als de spraak-taalproductie een gevolg zijn van de verstandelijke handicap en dat beide in gelijke mate achterlopen op de kalenderleeftijd van een kind.

Cindy

Onder andere in het Angelsaksische taalgebied vindt men de laatste 10-15 jaar publicaties, waarin het verloop van de spraak- en taalontwikkeling bij Downsyndroom als achterblijvend en disharmonisch wordt beschreven: de spraak-taalproductie blijft opvallend meer achter bij het toch al achterlopende taalbegrip.

Miller (1987) onderzocht een groep van 56 kinderen met Downsyndroom. Tot de leeftijd van ongeveer 18 maanden ontwikkelden begrip van woorden enerzijds en de non-verbale vaardigheden en de woordproductie anderzijds zich harmonisch. Daarna bleek, dat de spraak- en taalproductie opvallend achterbleven bij het taalbegrip en de non-verbale vaardigheden. De actieve woordenschat bleef eveneens ver achter bij de passieve woordenschat (bron:www.downsed.org).

Kumin (2000) heeft er op gewezen, dat kinderen met het Downsyndroom alle kenmerken vertonen van een ernstige orale en verbale dyspraxie. Zij kwam tot deze conclusie door het afnemen van vragenlijsten bij ouders, een analyse van een spraak-sample van het kind en het afnemen van een onderzoeksprotocol naar spraakdyspraxie. Het kind komt volgens haar eenvoudig niet verder dan matige verstaanbaarheid en drie/vierwoordzinnen door de forse sturings- en planningsproblemen in de spraak. Naast de hypotonie zijn er, zo stelt zij, ook nog sturings- en planningsproblemen in de mondmotoriek.

Onlangs is een referaat, voorafgaand aan een nog te publiceren boek van Fidler (2005), verschenen. Fidler omschrijft de spraak- en taalontwikkeling bij Downsyndroom op grond van een uitvoerige literatuurstudie als volgt: "De communicatieve vaardigheden zijn vaak verrassend beter dan de spraak-taalvaardigheden: de kinderen zijn over het algemeen zeer goed in staat bedoelingen duidelijk te maken door middel van non-verbale expressie, mimiek, gebaren en beurt nemen. Binnen het spraak-taal domein vertonen de kinderen geprononceerde deficiënties in de expressieve taal, in vergelijking met de receptieve taal." Het achterblijvende taalbegrip is gelieerd aan de verstandelijke handicap. De expressieve taalontwikkeling eveneens, maar deze wordt ook nog eens ernstig belemmerd door problemen in

de verstaanbaarheid en de ontwikkeling van de zinsbouw/verteltrant. De oorzaak van de achterblijvende spraakproductie is dus niet volledig gelieerd aan de verstandelijke handicap maar is ook gelegen in andere factoren, zoals we die zien bij normaal begaafde kinderen met spraak- en taalontwikkelingsstoornissen! De logopedische diagnose van een kind met Downsyndroom kan dus beter als volgt luiden: en een taalontwikkelingsachterstand (als gevolg van de verstandelijke handicap) en een orale/verbale dyspraxie en een dysfatische ontwikkeling (of de in Nederland meer gangbare term Specific Language Impairment (SLI)). In de dagelijkse praktijk kan het beeld behoorlijk versluierd zijn door een veelheid van complicerende factoren zoals de problemen in de motoriek, praxisproblemen, de zeer frequent voorkomende gehoorsproblemen en de vaak voorkomende problemen in de auditieve verwerking. Ook komen er meer algehele gezondheidsproblemen bij kinderen met Downsyndroom voor die de ontwikkeling van het jonge kind ernstig kunnen vertraagen (De Graaf, 1999).

Verbetering door te gaan lezen

Voor zover er in dit tijdschrift aandacht is besteed aan de logopedische behandeling van Downsyndroom, richt deze zich voornamelijk op het verbeteren van de mondmotoriek, vooral in de preverbale periode. Ook wordt er expliciet over het inzetten van gebaren gepubliceerd. Onze indruk is dat er binnen de Nederlandse logopedie voldoende ervaring is als het gaat om de preverbale logopedie. Behandeling van eet- en drinkproblemen en het inzetten van gebaren is goed beschreven, evenals totale communicatie (Veenstra,1996). Tot nu toe is er minder aandacht besteed aan het leren lezen.

Er zijn vanaf de jaren dertig van de vorige eeuw meerdere casusbeschrijvingen bekend van ouders van kinderen met Down-

KINDEREN MET HET DOWNSYNDROOM VERTONEN ALLE KENMERKEN VAN EEN ERNSTIGE ORALE EN VERBALE DYSPRAXIE

syndroom die hun kind hebben leren lezen. Dit tegen de toen heersende opvatting in omdat deze kinderen niet leerbaar zouden zijn. In Engeland en Australië zijn onderzoekers nieuwsgierig geworden naar de ervaringen van deze ouders. In de jaren tachtig is men begonnen met onderzoek naar de vraag waarom kinderen met Downsyndroom eigenlijk gemakkelijk leren lezen en vooral waarom deze kinderen vervolgens ook zoveel beter leerden praten. Het leek, zo vertelde een van de ondervraagde ouders, alsof het lezen aan de kinderen een nieuwe 'ingang' voor de ontwikkeling van het spreken verschaft.

Sue Buckley (1985) heeft daarna in onderzoek bevestigd wat de-

ze ouders allang hadden ontdekt, namelijk dat de spraak van kinderen met Downsyndroom door middel van leren lezen op jonge leeftijd enorm vooruitgaat (dit eventueel voorafgegaan door het leren van betekenisvolle gebaren). De voornaamste reden voor de verbetering lijkt te liggen in het gegeven dat kinderen met Downsyndroom beschikken over opvallend goede visuele vaardigheden, terwijl de auditieve vaardigheden zwak tot zeer zwak zijn (bron: www.downsed.org).

Uit haar grootschalige onderzoek naar de inzet van het lezen (de globaal methode) bij jongere kinderen bleek het volgende:

- *De articulatie en daarmee de verstaanbaarheid verbetert;*
De kinderen krijgen door het zien van het woord een extra 'reproductiecode' mee, waardoor het lijkt dat de controle over de spraakmotorische processen gesteund wordt.
- *De actieve woordenschat neemt toe;*
Het zien van een woord lijkt de woordvinding te vergemakkelijken.
- *Het kind oefent meer met de eigen spraak, als deze schriftelijk vastgelegd wordt;*
- *De auditieve vaardigheden verbeteren onder invloed van het lezen;*
De gedachte dat een kind eerst aan de (auditieve) leesvoorwaarden moet voldoen om te kunnen lezen of dat deze eerst getraind moeten worden is dus onjuist. Het is zelfs zo dat deze voorwaarden verbeteren door het lezen.
- *Het korte termijngeheugen neemt toe, zonder dat er aparte deelvaardigheden getraind worden.*

De meeste kinderen leren uiteindelijk lezen op een niveau dat vergelijkbaar is met dat van normaal begaafde kinderen van ongeveer acht jaar. De literatuur geeft voor het bereiken van dit niveau wisselende, maar hoge percentages aan: tussen de 60 en de 80 % van de kinderen zou deze leesprestatie halen. Heeft

Leren lezen niet alleen voor Downsyndroom

De positieve verstrengeling tussen lezen en praten is niet alleen bij kinderen met Downsyndroom bekend. Ragnild Söderbergh (1981) heeft bij jonge dove kinderen uitvoerig beschreven hoe de spraak, de verstaanbaarheid en de morphosyntax enorm verbeteren als dove kinderen op kleuterleeftijd leren lezen. Ook binnen het onderwijs op scholen voor kinderen met ernstige spraak- en taalstoornissen (EMS) gaan er af en toe stemmen op die pleiten voor eerder leren lezen dan gebruikelijk om de spraak te helpen verbeteren. (Vermeulen-van Werde, 1997)

De kinderpsychiater Tan en zijn team hebben sinds 1985 ervaring met het vroegtijdig leren lezen als middel om de spraak te verbeteren bij kinderen met dysfasische ontwikkeling door middel van de leesmethode Tan-Söderbergh. Het positieve effect is aangetoond in twee pilotprojecten (Tan, 2005).

het kind dit stadium eenmaal bereikt, dan komt het moment dat de spraak en het lezen elkaar wederzijds en positief blijven beïnvloeden.

UITGANGSPUNT IN DE THERAPIE VAN HET VROEGTIJDIG LEZEN IS DE EIGEN TAAL VAN HET KIND

Op latere leeftijd blijkt het kunnen lezen van grote waarde te zijn voor de cognitieve ontwikkeling van het kind met Downsyndroom. Lezende tieners met Downsyndroom presteren veel beter dan hun niet lezende leeftijdsgenoten: ze hebben een significant grotere woordenschat, een betere grammatica en een groter werkgeheugen dan de niet-lezers. (Buckley, 2001).

Leren lezen als middel om de spraak-taalproductie te verbeteren op zo'n jonge leeftijd moet aan een aantal voorwaarden voldoen. We willen hier even kort ingaan op een paar principes waaraan het vroegtijdig globaal leren moet voldoen:

- Het lezen moet visueel-globaal worden aangeboden, dat wil zeggen, men werkt met het hele woord, niet met losse letters. Essentieel is dat het kind aangesproken wordt binnen de eigen belevingswereld.
- De aangeleerde woorden worden zo gekozen dat deze binnen de belevingswereld van het kind passen. Voorbeelden van eerste woordkaarten zijn: de eigen naam, papa, mama, de namen van de broertjes en zusjes. Ook woorden als: pop, bed, stoel etcetera worden op kaartjes gezet.
- De samenwerking van ouders, school en hulpverlening moet nauwkeurig op elkaar afgestemd worden.
- Zeker in de eerste fase is het 'errorless learning' belangrijk, dat wil zeggen: de therapeut zorgt er voor dat het kind geen fouten maakt, door het kind te 'leiden' naar het goede antwoord.

Beschrijvingen van de methode

Om zich te verdiepen in het visueel globaal lezen kan men kennis nemen van wat er door en voor ouders ontwikkeld is en wat er door professionals beschreven is.

Uit de ervaringen van ouders zijn er in de loop van de afgelopen 25 jaar beschrijvingen ontwikkeld voor het toepassen van het visueel globaal lezen. De oprichters van de SDS, zelf ouders van een kind met Downsyndroom, hebben als eersten deze methode naar Nederland gehaald. Deze literatuur gaat uit van de situatie dat ouders zelf een begin maken met het leren lezen aan hun kind. Voor logopedisten is aan het einde van dit artikel literatuur opgenomen om een prettig en zeer toegankelijk begin te maken met zich te verdiepen in het vroegtijdig lezen.

Methode Tan-Söderbergh

Sinds de jaren negentig wordt de methode Tan-Söderbergh ingezet bij kinderen met Downsyndroom. De methode Tan-Söderbergh is een integrale therapie die door logopedisten en ergotherapeuten gegeven wordt. Overigens wordt de therapie ook gebruikt door logopedisten alleen: niet overal is het (nog) mogelijk om geïntegreerd te werken.

Deze methode is oorspronkelijk ontwikkeld voor kinderen met een dysfatische ontwikkeling. De methode steelt op het metamorfoseconcept van de kinderpsychiater Tan (2005), een concept dat ten grondslag ligt aan zowel de diagnostiek als aan de behandeling van dysfatische ontwikkeling. Het is geen standaardprogramma, maar het materiaal wordt voor elk individueel kind op maat gemaakt binnen het concept van de methode. De methode gebruikt het visueel globaal lezen als middel om de spraak- en taalontwikkeling te verbeteren. Maar de methode is in opzet breder dan de genoemde leesmethodes: de versterking van de innerlijke spraak speelt een belangrijke rol in de therapie en de methode sluit aan op de gevoelsontwikkeling van het kind. Er zijn meer logopedische en ergotherapeutische technieken in verwerkt die de ontwikkeling van het spreken ondersteunen, bijvoorbeeld de inzet van liedjes met gebaren, (nonsens)rijmpjes, dreunen van reeksen.

Uitgangspunt in de therapie van het vroegtijdig lezen is de eigen taal van het kind, of indien het kind nog niet spreekt, de nonverbale uitingen. Het onderwerp van de uiting wordt getekend en opgeschreven in een map. Op deze wijze wordt het dagelijks leven van het kind vastgelegd. In de map krijgen de belangrijke personen voor het kind als ouders, broers, zussen, grootouders een plaats en ook de belangrijke gebeurtenissen: verjaardag, een nieuwe auto, nieuwe schoenen, losse tand. Het kind krijgt, omdat de gesprekjes over deze onderwerpen vastliggen, de mogelijkheid om op ieder moment van de dag bijvoorbeeld de namen van broers en zusjes te oefenen en de belangrijke gebeurtenissen nog eens te bekijken. De map nodigt op deze wijze uit tot het geven van commentaar. De map kan gelezen en herlezen worden, of bijvoorbeeld aan oma getoond, waardoor het kind zijn eigen oefenmomenten kiest.

Uit de map komen de zogenaamde woordkaartjes voort. Dit zijn kaartjes waarop de belangrijke woorden voor het kind zijn opgeschreven, zoals de eigen naam, de namen van broertjes, zusjes, van de lievelingsknuffel, van de eigen kinderstoel, van de auto van papa. De therapie inhoud is dus voor ieder kind verschillend!

Daarnaast wordt de letterkennis geoefend door het ABC als liedje/dreun aan te leren, en het kind leert tellen. Met de woordkaartjes worden spelletjes gedaan: eerst

de kaartjes matchen. Later wordt het herkennen van de kaartjes en eventueel het benoemen geoefend. Het kind wordt aangesproken op zijn taalbegripsniveau. Er worden geen deelvaardigheden geoefend. De meeste kinderen gaan wel zelf visueel analyseren: de /p/ van papa wordt ook op het bord van 'parkeren' herkend. Dit 'breken van de code' werkt erg motiverend voor nieuwe ontdekkingen. Op deze manier wordt de eerste stap naar het zelfstandig lezen gezet. Het kind gaat in dit stadium ook in zichzelf de uitspraak van woorden aan de hand van de kaartjes oefenen. Het geschrevene helpt zo de articulatie te verbeteren.

Hulp bij integratieproces

Het leren lezen is ook van belang voor een ander zeer belangrijk gegeven. De meeste ouders met kinderen met Downsyndroom zouden hun kind het liefst zien integreren binnen het reguliere basisonderwijs. Het kunnen lezen bij de overstap naar groep drie vergemakkelijkt deze in de praktijk vaak moeilijke stap enorm.

HET KUNNEN LEZEN BLIJKT VAN GROTE WAARDE TE ZIJN VOOR DE COGNITIEVE ONTWIKKELING VAN HET KIND MET DOWNSYNDROOM

Goede samenwerking tussen ouders, school, logopedist en ambulante begeleider is in dit stadium zeer belangrijk. Het kunnen vervlechten van de globaal-visuele methode in de op school gebruikte methode vergt aanpassing en creativiteit, maar is zeker te doen en, gezien het belang van het lezen voor ieder individueel kind, ook zeker de moeite waard.

Ten slotte

We hebben geprobeerd om met dit artikel een overzicht te geven van de veranderde visie op de spraak- en taalontwikkeling bij het Downsyndroom, de consequenties hiervan voor de diagnostiek en van de mogelijkheden die het lezen aan een kind met Downsyndroom biedt. We hopen dat deze vorm van therapie bredere bekendheid gaat genieten en meer toegepast gaat worden onder logopedisten. De vraag van de ouders hiernaar is groot en stevig onderbouwd.

Samenvatting

In dit artikel is de veranderende visie op de spraak-taalontwikkeling van kinderen met Downsyndroom uitgelegd. Deze visie heeft consequenties voor zowel diagnostiek als behandeling.

Leren lezen aan kinderen met Downsyndroom wordt besproken als een behandelingsmethode.

Summary

This article gives an overview of the changing views on speech language development in children with Down syndrome. Consequences for both diagnosis and treatment are discussed, in particular reading as a treatment method.

Auteurs

J.B. Buma is vrijgevestigd logopediste in Logopediepraktijk Zetten en Bennekom.

M.A.G. Beesems, MSc, is vrijgevestigd logopediste en teamlid van de Stichting Dysphatische Ontwikkeling.

Correspondentie

J.B. Buma, Postbus 449, 6700 AK Wageningen.

E-mail: Oldenkamp.Buma@inter.nl.net.

M.A.G. Beesems, WG- Plein 316, 1054 SG Amsterdam.

Tel: 020 6791758; www.dysphasia.org

Literatuurlijst

- Bird, G. & Buckley, S.J.(1994). *Onderwijskundige behoeften van kinderen met Down Syndroom*. Vert. SDS. V&V Producties, Amersfoort.
- Buckley, S.J.(2001). *Onderwijs aan kinderen met Downsyndroom*. Overzicht van onderwijskundige voorzieningen en resultaten in het Verenigd Koninkrijk. *Down+Up* 52 winter 2000,1-10. (bijlage voor professionals)
- Buckley, S.J. & Bird, G.(1985). *Teaching children with down Syndrome to read: Down Syndrome: research and practice*. Vol. 1,1., (34-39) The Down Syndrome Educational Trust, Portsmouth Hampshire England. www.downsed.org.
- Fidler, D.J.(2005) Het ontstaan van een Downsyndroom-specifiek gedragsfenotype in de vroege kindertijd Implicaties voor de praktijk. *Down en Up zomer 2005*.
- Graaf, E. de & Graaf, M. de,(1999) *Medische aspecten van het Downsyndroom*. V&V producties Amersfoort.
- Graaf, E. de (2004). *Leren lezen om te leren praten*, cd-rom. SDS. Wanneperveen.
- Kortenoever, M.(1990). Help, een mongooltje in mijn praktijk! *Logopedie en Foniatrie* 62, 87-93
- Kumin, L.(2003). You said it just yesterday, why not now? www.altonweb.
- Kumin, L.(2000). Developmental Apraxie of Speech Intelligibility in Children with Down Syndrome. *Down Syndrome Quarterly*, vol. 5 nr 3, 1-7.
- Oelwein, P.L.(1995). *Teaching reading to children with Down syndrome*. Woodbine House, Bethesda, V.S.
- Pieters, M. & Trevolar, N.T.(1995). *Kleine Stapjes, en de sup-*

plementen schoolse vaardigheden. Nederlandse bewerking door SDS.

- Söderbergh, R.(1981). *Teaching Swedish deaf children to read*. In: Child Language. An international perspective. Ed. By Ph. Dale and D. Ingram. University Park Press, Baltimore
- Tan, X.S.T.(2005). *Dysfatische Ontwikkeling, Theorie, Diagnostiek en Behandeling*. Suyi Publicaties Amsterdam
- Veensta, J.(1996) *Logopedie voor jonge kinderen met het syndroom van Down*. Reader, Hanzehogeschool, Groningen.
- Vermeulen van Weerde, L.(1997). Hoe veilig leren lezen? *Van Horen Zeggen* 37, 3, oktober, 4-8.

Aanbevolen literatuur

- Er is een Nederlandse versie van het Australische interventieprogramma T.E.L.L. op de markt onder de naam 'Kleine Stapjes'. In de laatste versie is boek 9 gewijzigd aan het leren lezen (Pieters en Trevolar, 1995).
- Er zijn binnen de SDS belangrijke boeken en literatuur uit het Engels in het Nederlands vertaald (Bird en Buckley, 1994).
- Er zijn toegankelijke anderstalige boeken besproken bijvoorbeeld het boek van P. Oelwein (1995): 'Teaching Reading to Children with Down Syndrome.'
- Er is onlangs in Duitsland een gelauwerde Cd-rom gemaakt door en voor ouders, die hun jonge kind willen leren lezen. (De Graaf, 2004).

Alle genoemde middelen geven goede beschrijvingen van de didactiek van het visueel globaal leren lezen.